

158 Testis debet in quocumque articulo, super quo examinatur, quando scriptis, & sigillatim examinatur, ante depositionem juramentum prestare. *c. 17. h. t. l. 19. c. eod. l. 23. tit. 16. p. 3.* quod quidem juramentum est de veritate dicenda, de depositione neutri parti revelanda, & de eo, quod non sit ad testificandum inductus odio, comodo, vel amicitia. *c. 5. h. t. l. 24. tit. 16. p. 3.* Sed hodie, licet testi injungatur secretum circa ejus depositionem usque ad publicationem, tamen non est in usu, quod hoc jurent. *Greg. Lop. in L. 24. tit. 16. p. 3.* Juramentum ergo coram Judice præstandum est, vel coram delegato ab ipso, ut Tabellione, cui in civilibus solet committi examen testium. *Cl. un. de Offic. Judic. deleg. L. 31. tit. 16. p. 3.* in criminalibus tamen Judex per se ipsum testes examinabit, ut ejus autoritate ad veritatem dicendam terreantur: nisi forte multitudo negotiorum, vel alia necessitas dicitur eorum examen alii delegare; *arg. c. 2. de Judic. in 6. L. 15. ff. de Jur. jur.* in ipso tamen processu debet constare de commissione ad tale examen, alias processus erit nullus. *Paz in Prax. p. 1. tom. 1. temp. 8. n. 101.* Et quidem hoc juramentum aded est de substantia depositionis, ut si non præstetur, non probet depositio, nec fides contra alios faciat. *L. 19. h. t. c. 39. eod. L. 23. tit. 16. p. 3.* Licet aliorum depositiones adjuvet. *Gonz. in c. 3. h. t. n. 2. Et c. 51. n. 6. Paz. in Prax. tom. 1. p. 1. temp. 8. n. 104.* qui bene notat *n. 107.* hoc juramentum fieri non posse per Procuratorem, cum omnino personale sit. Debet insuper hoc juramentum præstari coram utraque parte, nisi forte aliqua vocata contumaciter absit. *c. 2. h. t. L. 23. tit. 16. p. 3.* & in loco judicii, nisi testes sint personæ illustres, vel impeditæ; nam tunc suæ domi jurant, & deponunt. *L. 15. ff. de Jur. jurand. c. 8. h. t.* vel si extra Judicis sint jurisdictionem, quippè tunc mittit litteras requisitorias, ut vel à suo Judice testes mittantur, vel examinentur, & attestations sigillo munitas ad ipsum requirentem transmittat. Quod si causa sit criminalis, ex qua possit sequi poena mortis, mutilationis, vel exilii, tunc debent remitti testes, ut à Judice causæ examinentur: & idem est de causa civili valde gravi. *L. 27. tit. 16. p. 3. Et ibid. Greg. Lop. Olim testes tactis, vel propositis Evangelicis jurabant. c. 20. 3. q. 9.* Hodie Laici, facta digitis cruce, Sacerdotes manu dextra pectore tacto, Equites Ordinum Mi-

litarium posita manu in cruce sui habitus jurant: quibus nulli testi, etiam Clerico, vel Religioso non jurato habetur fides, in præjudicium tertii, nequidem in causa summaria. *c. 17. c. 29. c. 39. c. 51. h. t. L. 18. c. eod.* Et licet aliqui dicant, sufficere juramentum post depositionem testium, verius tamen est ipsum præcedere debere, ut magis, & certius à falsitate dicenda terreantur. Et sic tenet praxis, quæ ut optima Legum Interpres, servanda est. *c. 8. de Consuet.* Et in nostra Hispania hoc expressè jubetur in *L. 23. tit. 16. p. 3. ibi: Recibir debe el Juggador la jura de los testigos, ante que aya su testimonio.* Nec per statutum, aut consuetudinem potest generaliter tolli hoc juramentum; quia falsitatis, & calumniæ viam aperiret, ansamque præberet: remitti tamen potest expressè, non tamen tacitè, consensu partium, in quarum favorem est inductum. *C. 39. h. t. nisi in causa criminali, vel civili valde gravi, vel in matrimoniali, vel etiam beneficiâ: quia in his favor publicus attenditur, cui nequit partium consensu renuntiari. L. 38. ff. de Pañis. C. 12. de Foro compet.*

159 Testes regularitèr producuntur post litem contestationem. *L. 2. tit. 16. p. 3.* quin & ante eam in aliquibus casibus, qui afferuntur in *L. 2. & seqq. tit. 16. p. 3.* & de quibus aliquid diximus in *Tit. ut lit. non contestat.* Et quidem debent produci post duos libellos ex unaquaque parte oblatos, in quibus actiones, rationes, fundamenta juris uniuscujusque, & exceptiones allegantur. Tunc enim datur à Judice litigantibus dilatio probatoria: quo tempore actor, & reus suo ordine Judici scriptum offerunt, in quo continentur articuli, super quibus examinandi sunt testes, & non de aliis impertinentibus, *Hispanè: Interrogatorio dicitur c. 29. h. t. L. 9. tit. 6. lib. 4. R. C. Paz. in Prax. Hevia, & alii: de his interrogantur testes à partibus producti: quod si testis interrogetur de re, quam sub sigillo Sacramentali scit, nullo casu potest illam revelare, nisi de expressa penitentis licentia: imò potest absolute respondere: se nihil scire, cum tantum ut Dei Minister, non tamen ut homo sciat. c. 2. de Offic. Ordinar. D. Thom. 2. 2. q. 70. art. 1. ad 2.* Si interrogetur de eo, quod sub secreto naturali scit: v. g. quia aliquem in delicto apprehendit, quod juratus promisit, non revelaturum, adhuc tenetur Judici revelare. *c. 18. c. 45. h. t.* quia illa promissio etiam jurata non præjudicat juri, quod Judex ante talem promissionem ha-

habebat ad ipsum interrogandum de ea re, ac proinde obligationi, quam ipse ad respondendum habebat: quod si testi nihil antecedentè scienti aliquid sub secreto committatur, & ab ipso secretum sit promissum; etiamsi Judex sub juramento interroget, quinimò etiamsi reus labore infamia, non potest testis illud revelare. Similiter, qui per injuriam aliquid scit: v. g. hominem cogendo ad manifestandum secretum, vel litteras alienas aperiendo; non potest illud Judici revelare, nisi forte ex occultatione grave damnum alicui sequatur. Audiamus. *D. Thomas 2. 2. q. 70. art. 1. ad 2. ibi: De illis, quæ homini sunt commissa in secreto per confessionem nullo modo debet testimonium ferre, quia hujusmodi non scit, ut homo, sed tanquam Dei Minister, & majus est vinculum Sacramenti quolibet hominis præcepto: Circa ea verò, quæ aliter homini sub secreto committuntur, distinguendum est: quandoque enim sunt talia, quæ statim cum ad notitiam hominis venerint, homo ea manifestare tenetur, puta si pertinent ad corruptionem multitudinis spiritualem, vel corporalem, vel in grave damnum alicujus persone, vel si quid aliud est hujusmodi, quod quis proflare tenetur, vel testificando, vel denuntiando. Et contra hoc debitum obligari non potest per secreti commissum, quia in hoc frangeret fidem, quam alteri debet: quandoque verò sunt talia, quæ quis prodere non tenetur, unde potest obligari ex hoc quod sibi sub secreto committuntur, & tunc nullo modo tenetur ea prodere etiam ex præcepto Superioris: quia servare fidem est de Jure Naturali: nihil autem potest præcipi homini contra id, quod est de Jure Naturali.*

160 Pars aliquid intendens probare, ipsa debet pro se testes producere. *L. 1. tit. 16. p. 3.* Si enim aliquis ultrò, & irrequisitus se Judici offert, cum nimiam affectionem pro illo litigante, pro quo vult deponere ostendat, suspectus habetur. *Paz in Prax. tom. 1. p. 1. temp. 8. n. 17.* nisi forte deponere velit pro tuenda innocencia, vel pro peccato vitando. *Accord. in l. 4. tit. 17. lib. 8. R. C. n. 9.* Profectò testes producens debet solvere sumptus à testibus in itinere factos pro veniendo, stando, & redeundo, & insuper lucrum quod ex suis officiis, & laboribus intermitteret. *c. 11. §. Proferendo, de Rescript. in 6. l. 11. l. 16. C. h. t. l. 26. tit. 16. p. 3.* ne testibus suum officium sit damnosum, præcipue cum non teneantur propriis stipendiis pro alio militare, nec ejus negotium facere. Et licet victus tales sumptus vo-

fundere teneatur victori, sæpè excusatur ex eo; quod habuerit justam litigandi causam. *c. 5. de Dolo, & contum.* Et Hispanè ita pronuntiat in fine sententiæ: *Sin condenacion de costas.* Et quamvis testis à parte sit precibus inductus ad testificandum adhuc idoneus est. Nam testis non precibus, sed pretio corrumpitur: imò potest pars testem instruere circa ea, quæ diciturus est in memoriam casum, vel factum asserendo, ut facilius veritatem declarare possit. *L. 8. tit. 6. lib. 4. R. C.* & regularitèr solum tres productiones testium admittuntur, sive super novis, sive super antiquis articulis producuntur. *c. 15. c. 36. c. 55. h. t.* quod ita restrictum est, ne lites diutius protrahantur, cum Judicis, & partium incommodo: nisi forte partes renuntiaverint ulteriori productioni post primam, vel secundam: nam tunc nova productio non admittitur, nisi in casu appellationis: Tunc namque finita prima instantia, ejus acta rescinduntur. Vel etiam casu, quo pars novos testes adducat, quos probet tempore renuntiationis ignorasse: tunc enim utique admittuntur cum renuntiatione non possit ad ignorata extendi; *arg. L. 15. ff. de Jurisdic.* quia nihil tam contrarium est consensui, quam error. Quarta testium productio *Hispanè: quarto plazo,* non admittitur, nisi pars contraria ob cujus favorem hæc productio excluditur, suo juri expressè, vel tacitè renuntiet, vel nisi accedat solemnitas Legalis, scilicet, quod pars quartam productionem petens juret, quod nec per se, nec per alios suppresserit, aut occultaverit; nec suas, nec adversarii attestaciones, nec exploraverit testium depositiones, & quod malitiosè non petit hanc quartam productionem. *c. 15. c. 36. c. 55. h. t.* quam si Judex neget, poterit pars appellare. In causis verò criminalibus ad ostendendam rei innocentiam testes producuntur, etiam post publicatas attestaciones. *L. 1. §. 27. ff. de Questionib.* vel quando Judex facit inquisitionem ex officio. Quinta tamen productio, ne quidem cum solemnitate Legali unquam admittitur: In nostra Hispania omnes productiones sub una dilatione decernuntur, & admittuntur à Judice, dummodo dilatio in causa tractanda citra montes non excedat terminum 80. dierum, & ultra montes terminum 120. dierum. *L. 1. tit. 6. lib. 4. R. C. ibi: Que si fuere en las Ciudades, y villas de aqueñe los Puertos sea termino de 80. dias; y si allende los Puertos sea termino de 120. dias, para probar, y haver*

probado, y para presentar la probanza, y que esto sea por todos plazos, y termino peremptorio con apercibimiento, que no les sea dado otro termino, ni este les sea prorrogado, ni se lo puedan prorrogar, ni alargar. Otrosi mandamos, que en caso que qualquiera de las partes dixere, que tiene testigos allende la Mar, sea dado termino de seis meses, haciendo la solemnidad, y juramento, y dando la informacion, y nombrando los testigos, y depositando las expensas, segun, y por la forma que dispone el Derecho, y que no se pueda dar, ni de otro mas termino, ni dilacion por quarta plazo, ni por quinta dilacion, ni restitucion, ni en otra manera. Pro Indijs autem sic habetur in L. 12. tit. 3. lib. 9. R. Indiar. En los pleytos que passaren en la Casa de Contratacion, si se huvieren de hacer probanzas en las Indias, sea el termino ultramarino de año y medio para la nueva España, dos años para el Perú, y tres para las Philipinas.

161 Ad testium receptionem est citandus adversarius. c. 2. h. t. L. 19. C. eod. Siquidem de ejus interesse agitur. L. 47. ff. de Re judicat. Et aliter attestations factæ nullæ sunt. c. 2. h. t. Et ibid. Gonz. nisi agatur de peccato vitando, ut in c. 12. de Sponsalib. vel si in crimine hæresis testes recipiantur. Nam tunc partis citationem supplent duæ personæ honestæ, religiosæ, & discretæ, quæ simul cum Notario ad examinationem testium adhibentur. c. 11. §. Verum, de Hæretic. in 6. nomine enim personarum religiosarum veniunt quæcumque personæ graves, & prudentes, quæ licet non habitu, virtutibus tamen religiosæ sint. Dian. in Sum. V. Inquisitores, n. 218. Nec item requiritur citatio partis adversæ, quando ipsa huic juri renuntiat, vel si sit periculum in mora; vel quandocumque non requiritur litis contestatio: nec in crimine Sodomie ob ejus immanitatem citationem partis requiri tenet Paz in Prax. tom. 1. p. 1. temp. 8. n. 55. Et quidem ad hanc receptionem sufficit simplex citatio, nec requiritur quod à Judice, ut peremptoria cum comminatione procedendi ad ulteriora intimetur: quo factò partes citatæ admittuntur, ut videant testes recipi, & jurare non verò, ut eorum testimonia audiant, cum testes secretò sint examinandi. c. 52. h. t. l. 14. C. eod. Si pars citata ob contumaciam non compareat, testes recipiuntur ea absente, & valent testimonia tamquam si præsens esset. c. 2. h. t. Sed si habeat legitimum impedimentum, & de

hoc judici constet, testium receptio, absente parte, erit nulla ipso jure. c. 2. h. t. Et ibid. Gonz. quod si Judici non constet, licet valeat talis receptio rescindetur legitimo impedimento probato; arg. c. 18. de Sentent. & re judicat. Navicularius potest probare naufragium, vel vim illatam ab hostibus, vel alium casum fortuitum per testes ipsius navis coram Judice proximioris loci, etiamsi adversarius non citetur: & plenam fidem facit illa probatio non solum contra adversarium, seu Dominum navis, sed etiam contra omnes, ad quod pertinent merces, quæ in navi asportabuntur, & in naufragio perierunt. Talis tamen probatio est infra annum exhibenda coram Judice competente. L. 2. C. de Naufragiis, lib. 11. Idem dicendum est de Agasone, Hispani; Harriero, de aliisque iter facientibus. Gonz. 3. Variar. cap. 12. n. 21. Hevia in Cur. Philip. p. 1. §. 17. n. 8.

162 Testes debent secretò examinari, non plures simul, sed sigillatim, & seorsim. c. 52. h. t. l. 26. tit. 16. p. 3. aded ut non valeant attestations, nisi seorsim fiant. Gloss. in c. 37. h. t. V. Procurers. Si enim plures simul examinarentur non facile potest veritas sciri, quia unus alterum instruere, & alter alterius dictum, vel timore, vel respectu confirmaret. Notarius tamen, seu Tabellio depositioni illorum ad esse debet: qui distinctè ipsorum declarationes scribet in processu; imò & ipsa verba formalia. c. 37. c. 52. h. t. & post depositionem factam ipsis legitur sua depositio: cui aliquid addere, vel detrachere possunt, vel in ipsa absolute ratificantur, posteaque subscribunt, vel si scribere nesciant, hoc ipsum notatur. L. 26. tit. 16. p. 3. Illud summè cavendum est, quod testes examinati ratificentur: ac proinde, si postquam in summario deposuerunt, postea morte præventi, vel alio casu nequeant ratificari; nec ad torturam sufficienti. Larrea Decis. Granat. decis. 98. quando ratificantur, ipsis legitur antecedens eorum depositio, nisi in Tribunali Inquisitionis, ubi solum repetitur interrogatio, quin præcedat lectio. Et quamvis hanc praxim aliqui expositam æquivocationis censeant, testis in secunda declaratione potest, & expedit, protestari ad cautelam, quod si aliter dixerit in prima depositione ad illam se refert, in qua promptorem, & vividorem facti, vel casus habebat speciem. Simanc. de Cathol. Instr. tit. 64. Hevia in Cur. Philip. p. 3. §. 15. n. 5. In his causis quæ fidem concernunt, si testis deposuit in prima de-

claratione innocentiam rei, & in ratificatione dixit, esse hæreticum, statur ratificationi: si in prima declaratione dixit reum hæreticum esse, & in ratificatione dicat esse innocentem, primæ depositioni statur. Nam semper statur dicto, quod in fidei cedit favorem. c. 8. §. Licet de Hæret. in 6. Dian. in Sum. V. Inquisitores, ex n. 220. Extra hunc casum, quando testis in suis declarationibus discordat, primæ declarationi statur, non verò secundæ, etiam in articulo mortis factæ; licet si juramentum accedat, prioris declarationis fidem minuat: Item primæ declarationi statur quando testis dicit in prima declaratione falsum dixisse: quia corruptus fuit: tunc enim in tertii præjudicium ipsi non creditur: attamen in utroque casu creditur testi in præjudicium hæredum, ut ad interesse possint propter illud falsum testimonium ipsi condemnari: & etiam in præjudicium corruptis testem, ut contra talem corruptentem, etiam ad torturam procedatur. Si verò testis in ratificatione post auditam ejus declarationem dicat, se illud non declarasse: neque Notarius, neque ipse testis punitur, cum nesciatur, quis dicat veritatem, vel quis sit delinquens. Similiter quando testis in suæ declarationis confirmationem asserat, Petrum fuisse presentem, & illud factum vidisse, & postea Petrus de illo rogatus, neque presentem fuisse nem factum vidisse respondeat, cum ignoretur, quisnam falsum dicat, neuter punitur. Statur tamen testis depositioni, nam potuit Petrus præsens fuisse, & non advertisse factum, quia fortè ad alia erat distractus, & magis affirmanti, quam neganti credendum est. Quando verò Testis, & Notarius discordant in criminalibus, testi creditur, nisi fortè suo dicto subscriperit, Nam tunc, & in civilibus potius Notario, seu Tabellioni, quam testi creditur. Etiam testis varius in substantia negotii principalis potest, ut falsus puniri, nisi fortè in secunda declaratione protestetur, se velle illam cum prima conformare. Latè de hoc Azevedo in L. 2. tit. 8. lib. 4. R. C. ex n. 41. Hevia in Cur. Philip. p. 3. §. 5. ex n. 5.

163 Præterea testes debent viva voce, non in scriptis deponere, nisi sint muti, vel personæ illustres, vel ita consuetudo induxerit, aliter eorum attestations non probant. Arg. c. 3. §. 2. c. 8. de Cohabitat. Cleric. l. 3. §. 3. ff. h. t. ibi: Non probabat, nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est; nam ipsos interrogare soleo. L. 31. tit.

16. p. 3. Quod profectò fieri debet, ut ex voce, gestu, pallore, titubatione, timore, aliisque circumstantiis, quas omnes Judex accuratè observabit, veritatem, vel falsitatem apprehendat, & conjectetur: quæ omnia arbitrio ipsius Judicis definiuntur. L. 26. tit. 16. p. 3. ibi: E desque el têtigo comenzare à decir, debe el Judzgador escucharle mansamente, è callar fasta que aya acabado catandole todavia en la cara. Siquidem verè difficile est crimen non prodere vultu. Depositio igitur debet esse conformis articulis. Si testis deponat de aliquo articulo, de quo non interrogatur non facit fidem. Arg. c. 29. h. t. l. 31. in f. tit. 16. p. 3. Hinc testis productus super certò articulo aliquid extra illum articulum diceret, non valeret. Greg. Lop. in l. 31. tit. 16. p. 3. V. Aquel pleyto. Debet itidem depositio esse clara, non dubia, v. g. Opi-nor: mihi videtur: ni fallor, &c. nisi negotium sit obscurum, difficile, vel antiquum. Et præcipuè debet depositio esse concludens, hoc est, quod testis dicat, se illud, quod deponit, scire, & causam sufficientem suæ scientiæ reddat. c. 37. h. t. maxime, si de hoc rogetur, & aparte pe-tatur: aliter justificatio est nullius momenti, ac proinde nec indicium facit. L. 4. C. h. t. si verò non rogetur de causa, seu ratione suæ declarationis, valet ejus attestatio, sed postquam à presentia Judicis exiit, non est amplius interrogandus, nisi causa sit criminalis, vel civilis, valde gravis. Nam tunc de causa suæ scientiæ est interrogandus; quod si nesciat eam reddere, vel respondere nollit, non valet attestatio. L. 26. tit. 16. p. 3. Depositio concludens intelligitur, si testis dicat, se vidisse Titium à Cajo occisum fuisse, vel se legisse instrumentum contractus; vel se vidisse talem consuetudinem observatam, vel si dicat, aliquid esse de publica voce; & fama: & simul nominet eos, à quibus illud factum audivit: vel si dicat, se audisse, talem injuriam verbalem à Titio Cajo irrogatam: vel si dicat audivisse, Cajum proferentem talia verba contumeliosa, vel blasphema, vel hæreticalia: & tunc de proprio auditu deponit. c. 37. h. t. ibi: Eos diligentè examinare procurers, & de singulis circumstantiis prudentèr inquirens de causis, videlicet personis, loco, tempore, visu, auditu, scientia, credulitate, fama, & certitudine, cumtã plenè conscribas. L. 28. tit. 16. p. 3. sic Dido: Multa super Priamo rogans, super Hættore multa: nunc quibus Aurora venisset filius armis: nunc quales Diomedis equi: nunc quantus Achilles. Si tes-

tis dicat, se aliquid audisse à viris fide dignis, regulariter non probat. Facit tamen presumptionem contra adversarium. *L. 28. tit. 16. p. 3. Et ibid. Greg. Lop. V. Oida*; quia non de scientia sua, ut debet, sed de aliena deponit: nisi hoc modo declarer ad rei defensionem, vel in factis acquis. *L. 28. ff. de Probation. l. 29. tit. 16. p. 3.* vel tempore pestis, vel in his, quæ sunt probationis difficilis, vel in causa denuntiationis, vel si aliqua adjungantur adminicula, vel quando est probanda consanguinitas ad dissolvendum matrimonium jam contractum, si concurrant requisiti à Pontifice in *c. 47. h. t.* Deinde si testis deponat de aliquo facto, quod nocte contingit, si non addat, quod Luna, vel lux tunc aderat, præsuntur suspectus de falso. *Acord. in l. 4. tit. 17. lib. 8. R. C. n. 40.* Testes tamen de auditu, quando admittuntur, ut in casibus prædictis, debent deponere, sed illud factum audivisse à pluribus, duos saltem nominando, in quibus testes convenient, nec sufficit, si unus dicat à duobus, alius ab aliis duobus audivisse. *Menoch. de Arbitr. cas. 475. ex n. 12.* Qui verò tantum de credulitate deponit, nec ait, scire, sed credere id, de quo interrogatur, regulariter non probat. *L. 29. tit. 16. p. 3.* nisi alia adsint adminicula, quæ ex variis fontibus desumi solent: Hinc si Medicus, obstetrix, Chirurgus, vel alii artis periti ad declarandum vocentur super his, quæ ad eorum facultatem pertinent, bene de credulitate deponunt, quia non possunt de majori certitudine deponere: ac proinde ipsis creditur. *L. 23. tit. 26. p. 3.* vel si quis hoc modo deponat contra producentem, vel pro innocente rei, si addat prædicti rationem, & causam suæ credulitatis, vel si alia probationes desint. *Hevia in Curia Philip. p. 1. §. 17. n. 21. Greg. Lop. Paz, & alii.*

164 Judex quando testes examinat exquirere debet circa personas testium, cujus ætatis, patriæ, & conditionis sint? An sint habiles ad testificandum? An amici, vel inimici, vel consanguinei partium? An sint subornati, vel corrupti, vel pretio conducti, vel an aliquod in causa interesse præterendant? *c. 37. h. t. l. 8. tit. 16. p. 3. l. 3. ff. h. t. Hispanè dicitur, si le rocan las generales de la Ley.* Et ante omnia sunt interrogandi testes, an cognoscant partes litigantes? Et an causæ, & litigii notitiam habeant? Item interrogandi sunt arbitrio Judicis pro qualitate personarum de tempore, loco, die, & hora, de so-

ciis, si qui fuerunt facti præsentibus. Et si testis vilis sit, vel suspectus ob variationem sui dicti, potest Judex interrogare, an tempus, quo factum contigit, esse nubilum, vel serenum, vel de vestitu, quo delinquens erat indutus; ut ex modo respondendi facilius exquiratur veritas, vel falsitas. *L. 28. tit. 16. p. 3.* Si Judex de aliquibus articulis dolo, vel alia causa non examinavit testes, ad instantiam partis de novo super articulis omissis sunt examinandi, etiam post publicatas attestaciones, *c. 48. h. t. L. 30. tit. 16. p. 3.*

165 Testes ut probationem plenam faciant, debent esse concordēs, seu contestes: quod si non convenient perfectè in factis, de quo deponunt singulares dicuntur, quæ singularitas pro diversitate in modo discorrandi variè distinguitur. Si enim testes de uno actu non iterabili, vel non iterato contraria deponunt, dicuntur singulares singularitate adversativa. Et hi, & similes sint: nihil probant: quia ex contrarietate suspicatur falsitas. *c. 9. de Probation. c. 32. h. t. & alter alterius fidem elidit, adeo, ut melius esset unicam testem habere. L. 28. tit. 16. ibi: Otrosi decimos, que deben ser preguntados del tiempo, en que fue hecho aquello sobre que testiguan; assi como del año, è del mes, è del día, è del lugar en que lo hicieron. Cà si se desacordassen los testigos diciendo el uno que fuera hecho en un lugar, è el otro en otra parte, non valdría su testimonio. E por esta razon desechò Daniel Profeta à los testigos, que aduxeron ante él contra Susana, porque desacordaron en el lugar en diciendo su testimonio: Daniel. 13.* Qui de diversis actibus, sed ad eundem finem tendentibus, & se adjuvantibus; deponunt dicuntur singulares singularitate cumulativa, v. g. si unus dicat se vidisse unum actum jurisdictionis ab aliquo exercitum, alius autem de alio deponat; & hi in civilibus aliquando semiplenè probant, & dant locum juramento suppletorio: aliquando etiam plenè probant, quia licet varient in circumstantiis, concordant respectu finis. *Arg. L. 16. C. de Pœnis.* Et præcipuè in illis delictis, & casibus, in quibus Leges solum exigunt testes singulares ad plenam probationem, ut in Nostra Hispania ubi ad plenam sodomie probationem testes singulares sufficiunt. *L. 2. tit. 21. lib. 8. R. C.* Illi verò testes, qui de factis non contrariis, sed diversis non tamen se juvenilibus deponunt, dicuntur, singulares singularitate diversificativa; Ut si unus dicat excommunicationem inflatam fuisse ante, al-

ter post appellationem: Hi quidem non plenè probant. *c. 16. h. t.* quia omnes ut unus testis reputantur: plus tamen quam semiplenè probant, ita ut ad inquisitionem, vel toruram eorum depositio sufficiat. *Gom. 3. Variar. cap. 12. n. 12. Hevia in Cur. Philip. p. 1. §. 17. n. 2.*

166 Frequentè solet accidere, quod testes actoris, & rei sint in suis depositionibus contrarii, & quidem si sint æquales numero, qualitate, fide, & aliis circumstantiis, fides habetur deponentibus pro reo, quia ejus causa favorabilis est. *c. 3. de Probation. L. 40. tit. 16. p. 3.* nisi actor causam favorabilem agat: puta matrimonii, libertatis, Ecclesie, dotis, vel pauperum: Nam tunc ob favorem causæ contrarium in causa pari pronuntiat. *c. fin. de Sentent. & re judic. L. 38. ff. de Re judic.* Quod si partis ejusdem testes discordent, tunc debet Judex ita eorum declarationes interpretari, ut in quantum possit, contrarietas, & nota perjurii vitetur. *c. 16. h. t.* licet instrumenta contraria producta à parte non valeant; quia cum pars potuisset illorum contrarietatem videre, sibi debet imputare, quare ea produxerit. *L. 41. tit. 16. p. 3.* Quod si testium declarationes adeò contrariæ sint, ut non possint ad concordiam reduci, Judex fidem præstabit his, qui probabilius, vel verisimilius veritatem declarant, etiamsi numero sint pauciores. *L. 40. tit. 16. p. 3.* Quod si testes pares sint in qualitate, & fide, pluribus numero creditur; illis verò qui sunt melioris famæ, & opinionis, etiamsi pauciores numero sint plus creditur, quam illis, qui hac qualitate sunt destituti: Similiter plus creditur, etiam in disparitate numeri, dignioribus ratione status, quam minus dignis. *c. 32. h. t. L. 21. §. fin. ff. eod. L. 40. tit. 16. p. 3.* Sic Cardinales Clericis, Clerici Laicis prævalent: præcipuè si Episcopus testimonium ferat. Similiter testimonium Religiosorum præfertur testimonio Laicorum. Item præferuntur viri sœminis, Nobiles Rusticis, divites pauperibus, senes junioribus, non domesticis, nec familiares domesticis, & familiaribus, periti in arte imperitis, Notarii publici, & Tabelliones personis illudelicis, & privatis. Et sic de aliis discurrendum est. *Greg. Lop. in d. l. 40. tit. 16. p. 3. Menoch. de Arbitr. cas. 526. Hevia in Cur. Philip. p. 1. §. 17. n. 27.* Deinde major fides habetur deponentibus secundum præsumptionem juris, quam contrarium essentibus. *Arg. L. 41. tit. 16. p. 3.* Denique magis creditur duobus affirmantibus,

quam mille negantibus; nisi forte qui negant deponant de negativa affirmativæ æquivalente, ut jam diximus. Testis sibi contrarius nihil probat. *c. 54. de Appellat.* quando verò unum dictum est judiciale aliud extrajudiciale judiciale utpotè magis deliberatum solum attenditur. Si utrumque judiciale est, si in continenti, hoc est ante recessum à presentia Judicis testis suum dictum revocet, cum prius censetur errare statueret depositioni. *c. 7. de Testib. cogend.* Si verò ex intervallo revocat in eadem, vel div ersa instantia, vel in sumario, & ordinario, & quidem alleget, & probet causam sui erroris, & aliudè testis non sit suspectus fidei, secundæ depositioni creditur. *Arg. c. 3. de Confes.* Si verò non auferat causam probabilem sui erroris, præterquam quod perjurium videtur incurrisse, subornatus præsumitur, ac proinde primæ depositioni statueretur. *c. 9. h. t. c. 10. de Probation.* Etiamsi secunda sit facta in articulo mortis, sicut jam supra diximus, ne tertio præjudicium causet. Sed valde suspecta fit prior depositio, ita ut ille testis non censetur omni exceptione major. Secundæ tamen depositioni creditur, si prima depositio non fuit jurata, vel si facta fuit in judicio invalido, & secunda fuit jurata, & in judicio validè facta: *arg. c. 29. h. t.* vel si prior extra torturam, secunda in tortura facta fuit: Nam hæc fidem depositionis auget: vel si secunda magis verisimilis est ex conjecturis, & præsumptionibus. *Arg. c. 14. de præsumption. c. 37. h. t.* Denique tanquam regula generalis in hac materia debet haberi: quod Judex juxta circumstantias delictorum, vel contractuum, & personarum testium, nec non temporis, loci, & ipsius declarationis debet arbitrari quanta fides hic, & nunc testibus adhibenda est. *Paz in Prax. tom. 1. p. 5. cap. 3. §. 2. n. fin.*

167 Finito testium examine partes citantur ad videndum testimonia publicare: quæ citatio non potest à Judice omitti, ne parte inferat præjudicium. Publicatio etenim attestacionum est de præcepto, non tamen de substantia processus: hinc si non petatur à parte, ac propterea à Judice omittatur, vel etiamsi petatur, sed à Judice negetur, nec pars appellet, ut potest appellare, à denegacione, subsistit sententia. *Menoch. de Arbitr. lib. 1. q. 33. ex n. 1.* Judex igitur, examine finito, dat partibus copiam attestacionum, & nominum testium, nisi in causa hæresis, ubi non publicantur nomina hæresantium, nec

denuntiatio, nec testium. *Simanc. de Catholic. Instit. tit. 62. n. 9.* Et quidem in nostra Hispania hæc publicatio attestatio- num, est de substantia processus, ac proinde ejus omissio, præcipue instante parte, reddit processum nullum *ut ex L. 1. tit. 8. lib. 4. R. C. deducit Paz in prax. tom. 1. p. 1. temp. 8. n. 136.* qua quidem publicatione facta Judex præfigit terminum, intra quem partes super attestacionibus disputent: & qui testes produxit, libellum offert, in quo intendit, & dicit, sufficienter probatum esse ab eo illum, quod erat probandum: qui libellus *Hispanè* dicitur: *Escrito de bien probado*, alter è contra offert libellum objectionum *Hispanè*: *Escrito de tachas*, contra examen, dicta, imò, & personas testium, quo intendit, & dicit, nihil contra ipsum in probatione concludi, vel quia testes non redduntur ratione suarum depositionum, vel quia sibi ipsis sunt contrarii, vel quia sunt singulares, vel quia vacillant, & variant in suis dictis, vel quia deponunt obscure, & confusè, vel quia in scriptis, & non viva voce declarant, vel quia omnes sub eadem verborum forma deponunt, vel quia solum de credulitate, vel de auditu alieno, vel inverisimilia, vel falsum in aliquo articulo declarant, vel quia sunt examinati à Judice incompetente, vel non secreto, sed omnes simul, vel quia sunt recepti adversario non citato, vel ante litem contestationem sine necessitate, vel post didicta testificata, vel quia sunt admissi ad quartam productionem sine solemnitate legali, vel post dilationes concessas ad probandum. *Hispanè*: *passado el termino probatorio*, vel post renuntiationem à partibus factam, vel postquam in causa conclusum est. Et licet de jure non possit excipi post publicationem contra personas testium. *c. 31. h. t.* quia jam pars videtur eos approbasse; potest tamen contra eos excipere, si prius post publicationem innotescat causa suspicionis: v. g. infamia, consanguinitas, amicitia, vel quid simile, vel si testis sit absolutè inhabilis, ut excommunicatus, vel si ut hodie fit in aliquibus Regnis, ante examen pars sub protestatione sibi reservavit exceptiones contra personas testium. *c. 31. h. t.* ac proinde tunc potest quis contra eorum personas opponere omnes exceptiones, quæ illos à testificando excludunt; v. g. quod sint domestici, vel inimici. In nostra Hispania omnes exceptiones sunt opponendæ contra testes intra sex dies à publicatione testium, & ejus intimatione enumerandos, & ad probationem harum objectio-

num Judex assignat terminum, qui quidem non potest excedere medietatem termini dati ad probationem in causa principali, nec contra hujus temporis lapsum ulla datur restitutio. *L. 1. tit. 8. lib. 4. R. C.* Qui verò tales repulsas objicit contra personas testium dicendo, esse falsos, infames, criminosos, vel quid simile, debet protestari, & jurare, se illas non objicere animo injurandi, sed tantum se defendendi, ut sic facilius à facienda injuria, & ejus poena liberetur, si non probet tales exceptiones. *Paz in Prax. tom. 1. p. 1. temp. 9. n. 22.*

168 Post publicatas attestaciones, licet instrumenta admittuntur, quia nullum periculum subornationis datur: non tamen admittuntur testes super novis articulis, hoc est, qui non sint propositi, quod si articuli non sint omnino novi, sed dependentes ab antiquis, si post publicationem emergant, & pars velit eos probare, testes admittuntur, & debent consequenter jurare, quando de eis deponunt. Similitèr possunt testes recipi post publicationem super articulis indirectè contrariis prioribus articulis. *c. 35. h. t.* Hinc restat dicendum, quod post publicationem attestatio- num nequeunt vel alii, vel iidem testes produci, quando verificatur, quod debeant deponere super antiquis articulis, hoc est, qui propositi fuerunt in libello, vel super omnino novis, ut dictum est, vel super articulis directè contrariis prioribus articulis. *c. 17. c. 25. h. t.* sive hoc sit in prima sive in secunda instantia *Cl. 2. h. t. l. 34. in fin. l. 35. tit. 16. p. 3.* Et meritò quidem, ut sic subornationis periculo obviatur: quia partes ex publicatione sciunt, priores testes non depossuisse secundum suam intentionem: deinde quia partes per publicationem renuntiasse probationibus censentur, ac proinde non debent contra factum proprium de novo probationem reassumere. Admittuntur tamen etiam post publicationem in causa criminali, siquidem in ea etiam post conclusionem in causa possunt novi testes produci maximè pro rei innocentia declaranda. Etiam in causa matrimoniali admittuntur testes post publicationem, ut animarum periculum vitetur, quando scilicet agitur de impedimento matrimonii dirimente. *c. 26. c. 44. h. t. L. 18. §. 9. ff. de Questionib. Idem est, si primi testes sunt recepti à Judice incompetente, vel ante litem contestationem, vel si non fuerunt sufficienter examinati. c. 48. c. 53. h. t.* Vel si priores attestaciones sunt amissæ, vel si pars adversa expressè, vel

vel tacitè in talem receptionem consentiat, non se opponendo tali novæ productioni: vel si altera pars non consensit in publicationem, quæ proinde est nulla, vel si testes obscure deposuerunt. *L. 30. t. 16. p. 3.* Vel si concedatur restitutio in integrum, vel si Judex ex officio ad meliorem sui informationem velit repetere attestaciones, vel si in judicio summario sunt publicatæ attestaciones, possunt adhuc in plenario, in quo meliores probationes exiguntur, super eisdem articulis, vel iidem, vel alii testes produci. *c. 38. c. 48. c. 53. h. t.* In his, & in aliis causis, quæ in rem judicatam non transeunt, possunt testes post publicationem produci. In causa appellacionis potest pars producere super eisdem articulis testes, quos in prima instantia non potuit habere, vel de quibus oblitus fuit, si juret, se non ex malitia, nec dolo eos producere. *L. 39. t. 16. p. 3.* quæ lex est valdè singularis, ut notat *Greg. Lop. ibid. V. Maguer. Roder. Suar. alleg. 5. n. 5.* ac proinde jus singulare constituit pro nostra Hispania. Nunc videamus quam vim in judicio habeant attestaciones, seu depositiones testium postquam publicatæ sunt.

169 Attestaciones coram incompetente Judice receptæ, utpotè nullæ nullam fidem faciunt: *arg. C. 4. de Judic.* debent ergo recipi à Judice competente, & quidem sic receptæ, & publicatæ, in eadem causa, & inter easdem personas, vel illis succedentes, etiam coram alio Judice, fidem faciunt. *c. 11. h. t.* quod quidem intelligit, dum attestaciones legitimæ sint. Nam si illegitimæ fuerunt, vel quia testes erant inhabiles, aut sine citatione partis examinati, vel quia talia testimonia per sententiam definitivam fuerunt reprobata, nullam fidem faciunt in alio judicio: si verò reus receptis attestacionibus fuit absolutus ab instantia judicii tales attestaciones in eodem, vel etiam in alio judicio productæ fidem faciunt. At verò in diversa causa, & ad finem diversum non faciunt fidem attestaciones, quantumvis legitimè in judicio receptæ: faciunt tamen præsumptionem. Sic se habent attestaciones receptæ in judicio Ecclesiastico respectu Sæcularis, vel è contra quia Judex Ecclesiasticus ad poenam Canoniam, Sæcularis, ad poenam Legalem infligendam agit. Idem est in attestacionibus in judicio Civili receptæ respectu judicii Criminalis, nisi forte probationes factæ in judicio Civili sint omnino liquidæ, indubitatæ, & clarissimæ quales requiruntur in judicio Crimi-

nali. *L. fin. C. de Probation.* Similitèr non probant attestaciones, etiam inter easdem personas, si in priori judicio non fuerunt publicatæ, siquidem ante publicationem fides publica eis non tribuitur, nec rei veritas adhuc satis detegitur. Nisi fortè Judex posterior priori subrogatus sit, eique successerit, vel sit Judex in causa appellacionis, nam in utroque casu Judex posterior idem, ac prior censetur: Cum ex eisdem actis, & attestacionibus judicare debeat. *L. 76. ff. de Judic.* Eriam fidem faciunt coram alio Judice attestaciones non publicatæ, si testes sint mortui; vel valdè distantes, ita ut non possint iterum produci, vel si sint valetudinarii, & senes, vel alii ante litem contestationem ad perpetuam rei memoriam recepti, & præcipue, si pars de cujus præjudicio agitur, consentiat in publicationem à Judice posteriori faciendam. *Gonz. in c. 11. h. t.* At verò inter diversas personas non faciunt plenam fidem attestaciones receptæ & publicatæ in judicio. Nam solemne est, quod res inter alios facta, aliis non præjudicat. *C. 6. §. Porrò, de Fid. instrumentor.* Aliquam tamen fidem, & præsumptionem faciunt; quod si ab arbitro receptæ, & publicatæ sint, & testes mortui sint, æquitate suadente, receptum est, ut tales attestaciones probent coram Judice Ordinario, ne copia probationem pereat. Si verò testes vivant, in optione adversarii est stare illis attestacionibus, vel novam earum productionem petere.

170 Ut fides attestacionibus, vel tollatur, vel saltem minuatur, testes reprobantur à partibus: nullus tamen potest reprobare testes, quos ipse produxit. Siquidem eos producendo, illos approbavit, licet inhabiles sint, ac proinde eos contra se admittere tenetur. *c. 17. h. t. L. 31. tit. 16. p. 3. l. 17. C. h. t. Nam quod semel placuit, amplius displicere non potest. c. 21. de Reg. jur. in 6. nisi de novo causa eos reprobandi emergat, aut saltem ejus notitia; vel si producens videat, quod testes sibi ipsis contradicunt, aut quod pro adversario deponat. *L. 17. C. h. t. l. 31. t. 16. p. 3.* quia non censetur producens approbasse quæ testes dicturi sunt, cum id non sciat. Aliud est in eo, qui instrumentum produxit: talis namque cum prævidere debuisset, an pro se, vel contra se faceret, non potest illud amplius reprobare. Hinc est quod testium reprobatio fit ab ea parte in cuius præjudicium cedit depositio, & quidem reprobantur ex capitibus supra assignatis, quæ quidem 1. concernunt testium perso-*

nas, illorumque inhabilitatem, vel absolutam, vel respectivam; 2. ipsorum examinationem, 3. declarata ab ipsis. Iudex tamen debet admittere testes reprobatorios testium in negotio principali productorum, quod si rursus pars altera testes reprobatorios velit reprobare, probationes contra illos utique admittit Iudex; ita tamen ut ultra non liceat partibus ad reprobationem testium aspirare: proindeque nulla pars potest reprobare testes reprobatorios testium, qui sunt producti in negotio principali. Ne si producendi quartus contra tertios, & sic deinceps partibus licentia tribuatur, negotium diutius protolari contingat. *c. 49. h. t. l. 37. tit. 16. p. 3.* Exceptio verò, quæ contra testes opponitur regulariter non impedit illorum receptionem, sed Iudex potest in finem litis eam questionem reservare: quia fortè sine eorum depositionibus poterit ferre sententiam. Impedit tamen receptionem testium si defectus notorius, vel incontinenti probandus contra testem objiciatur. *c. 7. h. t. vel quod sit excommunicatus. c. 1. de Exception. in 6. vel si inimicitia capitalis opponatur, quia hæc prius judicanda est. Menoch. de Arbitr. cas. 239. ex n. 7. & alii.*

171 Nunc denique restat aliquid de poena falsi testis dicere. Igitur testis falsum deponens, si causa sit criminalis, in qua poena mortis, vel alia corporalis erat reo imponenda, eadem poena ipse testis punitur, etiamsi ejus dictum non fortiaur effectum. *L. 4. tit. 17. lib. 8. R. C.* Et idem est de teste falso in causa adulterii. *Gom. in L. fin. Taur. n. 9.* In aliis casibus poena arbitraria imponitur. At verò in nostra Hispania quinta pars dentium testi falso extrahitur. *L. 3. tit. De las falsedades, lib. 4. Fori,* quæ Lex debet servari juxta cujuslibet Provinciæ consuetudinem. Jam verò vix est in usu, ac proinde falsus testis in interesse parti condemnabitur, & in poenam ignominia publicæ, & trimum per decem annos. *L. fin. tit. 17. lib. 8. R. C.* Si verò causa esset criminalis, falsus testis Catamidatur, seu ignominiosè circumfertur per calles, & plateas, Hispani: *Sacar á la verguenza.* Et in perpetuum ad tirremes mittitur. Falsitas testium probatur per alios testes, qui numero sint plures: & quidem si agatur directè de falsitate, hoc modo procedendum est quoad probationem, & poenas. Nam si solum incidenter de falsitate agatur, ut scilicet testes, ut falsi civiliter repellantur, non multum curatur de puniendis eorum falsitate: præcipuè, quia pars contraria regu-

lariter protestatur, se non opponere falsitatem animo injuriandi, nec eum accusandi, sed tantum se defendendi. *Acceved. in L. 4. tit. 17. lib. 8. R. C. & alii.* De testibus latè agunt *Anton. Gom. Paz in Prae. tom. 1. p. 1. temp. 8. Menoch. de Arbitr. in pluribus casibus. Hebia in Cur. Phiip. p. 1. §. 17. Et p. 3. §. 15. Tor. tit. 16. p. 3. t. 6. lib. 4. R. C. Et ibid. Greg. Lop. & Aceved. Barbos. & Gonz. in hoc tit.*

TIT. XXI

De Testibus cogendis, vel non.

172 CUM Reipublicæ intersit, ne veritas in judicio occultetur, & ne pro defectu testium pereat justitia, *c. fi. h. t.* nec delicta impunita maneat: idè quando aliqui non privilegiati, sine rationabili causa testimonium ferre recusant, monendi sunt à Judice: & si hoc non sufficiat, cogendi sunt testimonium dicere. Et quidem de Jure Civili coguntur, vel per captionem pignorum, vel multa pecuniaria inflicta. *L. un. ff. Si quis jus dicent. L. 35. tit. 16. p. 3. Et ibid. Greg. Lop. V. Prendar. L. 6. tit. 6. lib. 4. R. C.* In Jure verò Canonico Laici per censuram Ecclesiasticam coguntur. *c. 1. c. 5. h. t.* Clerici verò per suspensionem officii, & beneficii, & per excommunicationem, quod si contumaces sint, eorum contumacia depositione punitur. *c. 2. h. t.* quod quidem locum habet, etiamsi jurassent non testificari: tale enim juramentum non obligat, nec indiget relaxatione. *c. 4. h. t. c. 18. c. 45. de Testib.* quia non testificari est contra bonum publicum, & contra præceptum Superioris, qui testimonium dicere jubet: ac proinde juramentum non tenet: siquidem non debet esse vinculum iniquitatis. *c. 18. de Jur. jur.* Et testis obedi- re tenetur Superiori, seu Judici *D. Thom. 2. 2. q. 70. art. 1. in corp. ibi: Si requiritur testimonium alicujus subditi, auctoritate Superioris, cui in his, quæ ad justitiam pertinent obedire tenetur, non est habium, quin teneatur testimonium ferre in his, in quibus secundum ordinem juris testimonium ab eo exigitur.* Et idè ille, qui veritatem occultat falsus, dicitur in *c. 1. de Crimin. falsi,* ibi: *Uterque reus est, & qui veritatem occultat, & qui mendacium dicit; quia & ille prodesse non vult, & iste nocere desiderat.* Testimonium æquidem usus valde necessarius est, ac idè valde frequens. *L. 1. ff. de Testib. & propterea etiam invi-*

ti testes dicere testimonium tenentur, ut notat *Gom. 3. Var. c. 12. n. 24.* ex quo infert, quod si pars offensa fortè in secreto, & occulto receipt injuriam, vel offensam, & nolit deponere coram Judice, vel timore, vel etiam causa sui honoris, quisnam eam offenderit, potest compelli à Judice hoc declarare, ut ex sua depositione possit Iudex contra delinquentem procedere. *L. 13. C. de Offic. Præsid.*

173 Quilibet ergo non privilegiatus, potest compelli testimonium dicere, nisi ostendat causam sufficientem, qua non obligetur: è contra accidit in privilegiato, vel in eo, quem Jus Commune à testificando eximit: siquidem hi non possunt compelli, etiamsi nullam aliam causam, quam privilegium, vel Jus Commune allegent, nisi ipsis probetur, quod veritas non aliter potest sciri, quam per eorum testimonium, ac proinde quod hoc est necessarium. Varii profectò sunt, qui ad testificandum nequeunt compelli. Tales sunt parentes, vel alii ascendentes contra liberos, & descendentes: nec item descendentes contra ascendentes. *c. 3. 4. q. 3. L. 6. C. de Testib.* sivè causa criminalis, sivè civilis sit: quod quidem statutum est ob pietatem paternam erga liberos, & ob reverentiam liberorum erga parentes: Hunc reducuntur socer, & socrus gener, & nurus, vitricus, & privignus, qui nec volentes ad testificandum admittuntur de Jure Communi. Nec etiam obligantur testificari agnati, cognati, & affines usque ad quartum gradum. *c. 3. §. Item. Lege 4. q. 3. l. 4. ff. de Testib. l. 11. tit. 16. p. 3.* quia durum esset, ut quis cogereetur contra suum sanguinem deponere. Hi omnes, si spontè velint testificari contra prædictos, admittuntur saltem de Jure Hispano. *L. 11. tit. 16. p. 3. l. fin. tit. 30. p. 7.* Et quamvis contrarium teneat *Anton. Gom. 3. Var. cap. 12. n. 24.* loquitur de Jure Communi: nam nostrum Jus Regium non potest esse clarior: imò & prædicti coguntur testificari in criminibus exceptis, ut læsæ Majestatis, & hæresis, si alii desint. Nec item coguntur testimonium dicere uxor adversus maritum, vel è contra. *L. 4. ff. de Testib.* nec sponsus contra parentes sponsæ, nec liberti contra patronos. *L. 10. tit. 16. p. 3.* Sed si veritas aliter sciri non possit, nisi per horum depositionem; ne defectu testimonii pereat justitia, cessat prædictorum exemptio. *c. 5. h. t. Aceved. in L. 6. tit. 6. lib. 4. R. C. n. 7.* Et licet absolute ad testificandum possint cogi senes etiam majores 70. annis, infirmi, paupe-

res, & impediti, non tamen possunt cogi. Judicem personaliter adire. *c. 8. de Testib. L. 8. ff. eod. l. 35. tit. 16. p. 3.* eadem exemptione gaudent mulieres. *c. 2. de Judic. in 6.* Milites, qui sunt in expeditione Militari, absentes Reipublice causa, vel etiam causa devotionis, Episcopi, Magnates, & alia personæ Illustres, & egredie. *L. 15. ff. de Jur. jur.* quod aliqui ad Doctores, & Licenciatos extendunt ob *L. 6. C. de Professorib.* sed non servatur. Prædicti ergo non ad Judicem pro testimonio dicendo, sed ipse Iudex ad eos debet accedere pro testimonio suscipiendo: quod si hoc non deceat, debet mittere Tabellionem, vel alium delegatum ad testimonia recipienda. *L. 35. tit. 16. p. 3.*

174 Clericus nequit cogi à Judice Laico testimonium dicere. *c. 38. 2. q. 6.* quia non habet in eum jurisdictionem: quod si ejus testimonium sit necessarium, Iudex Sæcularis mittit literas requisitorias ad Episcopum, vel Judicem Ecclesiasticum, ut Clerico licentiam testificandi concedat, sine qua non possunt Clerici coram Laico licite testimonium ferre; quamvis si de facto deponat, erit valida depositio Clerici. Idem ferè est de Religioso: atamen à suis Judicibus possunt, & aliquando debent cogi Clerici, & Religiosi testimonium dicere. *c. 2. h. t.* si verò agatur de causa Ecclesiæ, in qua Clericus beneficium obtinet, cum talis Ecclesia instar illius mater habeatur, non cogetur Clericus, volens tamen ad testimonium admittetur: nisi alii testes desint, nam tunc testificari compelleretur. Nec potest cogi Clericus testimonium ferre contra reum in causa sanguinis: imò & testimonium dicere etiam sponte, prohibitum est. *c. 30. 23. q. 8.* alias irregularitatem incurret. Si verò Laicus cogatur à Judice testimonium ferre in causa criminali, ex quo mors alicujus secuta fuit, probabiliter non incurrit irregularitatem, ut colligitur ex *c. 19. §. Ad ultimum, de Homicid.* ubi Scholaris, qui Judici Sæculari dedit inter signa furis, non est irregularis, licet fur occidatur. Nec videtur carere lenitate christiana, qui à Judice coactus dat testimonium: secus esset, si voluntariè testificaretur, etiam prævia potestatione: quia hæc solum suffragatur, propriam causam defendenti. *c. 2. de Homicid. in 6.* Et hanc sententiam tenet *Gonz. in c. fin. h. t. n. 10. & alii.*

175 Quando testis interrogatur de delicto occulto, vel quod scit sub secreto sibi commisso, vel quando ipsi testi potest